

KS. ROMAN ANDRZEJEWSKI

Włocławek, KUL

MODLITEWNY STOSUNEK CYCERONA DO BOGÓW

U podstaw modlitewnego stosunku Cycerona do bogów można dostrzec głęboko zakorzenioną tradycję przodków i wyznawane poglądy filozoficzne.

Tradycja przodków (*mos maiorum*), do której często odwołał się Arpinata, widziała w kulcie bogów warunek pomyślności państwa i jednostki¹.

W zakresie filozofii Cycero, jak wiadomo, był eklektykiem. Znał wszystkie główne kierunki greckiej myśli filozoficznej i wywierały one wpływ na niego od lat młodości aż po śmierć z rąk siepaczy Antoniusza². Badacze dzisiejsi, wbrew poglądom dziewiętnastowiecznych krytyków, zwracają uwagę na własny sąd Cycerona o wielu zagadnieniach współczesnej mu epoki i osobisty, nie niewolniczy, stosunek Marka Tulliusza do poszczególnych szkół filozoficznych (stoicyzm, platonizm, arystotelizm, epikureizm)³. Kult bogów, zwłaszcza modlitwa do nich, znajduje u Cycerona uzasadnienie w wyznawanych przez niego poglądach, które można streścić w następujących twierdzeniach:

- a) istnieją bogowie — *deos esse*⁴;
- b) świat jest dziełem bogów i oni nim opatrnościowo rządzą — *providentia deorum mundum et omnes mundi partes et initio constitutas esse et omni tempore administrari*⁵;
- c) bóg jest istotą najdoskonalszą — *nihil praestantius deo*⁶;
- d) człowiek jest istotą pochodzącą od najwyższego boga — *hominem generatum esse a supremo deo*⁷;
- e) dusza ludzka jest nieśmiertelna — *cum hominis natura morte dissolvitur... animus... solus... apparet*⁸;

¹ H. Rech, *Mos maiorum, Wesen und Wirkung*, Marburg 1936; H. Rollof, *Maiores bei Cicero*, Göttingen 1938.

² A. Michel, *Cicéron et les sectes philosophiques*, Eos 57, 1967/68, 104—116.

³ J. Graff, *Ciceros Selbstauffassung*, Heidelberg 1963.

⁴ *Nat. deor.* II, 2, 4; 16, 44; *Tusc.* I, 13, 30; 13, 36; cfr. M. Swoboda, *Filozoficzna i polityczna problematyka dialogu Cycerona „De natura deorum”*, *Meander* 22, 1967, 517—528; K. Kumaniecki, *Literatura rzymska. Okres cyceroński*, Warszawa 1977, 317, 357—360.

⁵ *Nat. deor.* II, 30, 75—77; cfr. K. Büchner, *Cycero. Bestand und Wandel seiner geistigen Welt*, Heidelberg 1964, 390—398.

⁶ *Nat. deor.* II, 30, 77; cfr. R. Avallone, *Quatenus Cicero philosophus christianam quasi praenuntiaverit doctrinam*, *Latinitas* 1959, 205—223.

⁷ *Leg.* I, 7, 22—23; 8, 24—25; cfr. K. Kumaniecki, dz. cyt., 358.

⁸ *Cato M.*, 22, 80; *Tusc.* I, 6, 12—18; 27, 66; *Rep.* VI, 13—16; W. Süß, *Cicero. Eine Einführung in seine philosophischen Schriften*, Mainz 1966, 65—92.

f) na ziemi człowiek nie ma stałego miejsca zamieszkania, lecz tymczasowe — *commorandi natura deversorium nobis, non habitandi dedit*⁹;

g) człowiek przeznaczony jest do wspólnoty z bogiem — *ad altiora et magnificentiora nati sumus*¹⁰; *homini cum deo... societas*¹¹;

h) po śmierci czeka człowieka nagroda lub kara: ci, którzy postępowali źle, będą z dala od bogów; ci, którzy żyli na ziemi niewinnie, wracają z powrotem do bogów — *iis, qui se humanis vitiis contaminaverint, devium quoddam iter esse, a concilio deorum seclusum; iis autem, qui se integros castosque servaverint et deorum sint imitati viam, ad illos a quibus profecti sint, reditum facilem patere*¹²;

i) największą nagrodę otrzymują ci, którzy poświęcają się dla ojczyzny — *omnibus qui patriam conservaverint, adiuverint, auxerint certum esse in coelo definitum locum, ubi beati aevo sempiterno fruuntur*¹³;

j) człowiek patrząc na piękno świata, dochodzi do poznania bogów, z czego rodzi się *pietas* — *quae contuens animus accedit ad cognitionem deorum, e qua oritur pietas*¹⁴;

k) do modlitwy należy przystępować z czystym sercem, bo kto inaczej czyni, temu sam bóg będzie mścicielem — *ad divos adeunto caste, pietatem adhibento, opes amovento; qui secus faxit, deus ipse vindex erit*¹⁵.

Wierny tradycji przodków, wzbogacony głębią myśli filozoficznej, Marek Tulliusz sam zanosił modły do bogów. Oto własne jego wyznanie na początku mowy w obronie Mureny:

„*Quae precatus a dis immortalibus sum, iudices, more institutoque maiorum... ut ea res mihi magistratuique meo, populo plebique Romanae bene atque feliciter eveniret, eadem precor ab eisdem dis immortalibus... ut vestrae mentes atque sententiae cum populi romani voluntatibus suffragiisque consentiant eaque res vobis populoque Romano pacem, tranquillitatem, otium concordiamque adferat*”¹⁶.

Cycero wzywał również innych do modlitwy. Wskazując, że cała nadzieja może być tylko w bogach nieśmiertelnych, woła:

„*quos (sc. deos) vos, Quirites, precari, venerari, implorare debetis, ut quam urbem pulcherrimam, florentissimamque esse voluerunt, hanc omnibus hostium copiis terra marique superatis, a perditissimorum civium nefario scelere defendant*”¹⁷.

Żonę Terencję prosi w czasie wygnania, by złożyła bogom ofiarę dziękczynną za przywrócenie mu zdrowia:

„*Statim ita sum levatus, ut mihi deus aliquis medicinam fecisse videatur. Cui quidem tu deo, quemadmodum soles, pie et caste satis facias, id est Apollini et Aesculapio*”¹⁸.

⁹ *Cato M.* 23, 84; R. Andrzejewski, *Nieprzemijająca wartość cycerońskiego traktatu „O starości”*, *Ateneum Kapłańskie* 415, 1978, 222—225.

¹⁰ *Fin.* II, 34, 113; II, 34, 114; V, 21, 58—60; A. Bacci, *De philosophandi genere M.T. Ciceronis deque „testimonio animae naturaliter christianae” in eius scriptis*, *Latinitas*, 1958, 163—176.

¹¹ *Leg.* I, 7, 22, 23.

¹² *Tusc.* I, 30, 72; cfr. K. Kumaniecki, dz. cyt., 350—356.

¹³ *Rep.* VI, 13, 13; H. P. Kohns, *Res publica — res populi*, *Gymnasium* 77, 1970, 392—404.

¹⁴ *Nat. deor.*, 54, 133; R. Avallone, dz. cyt., 208.

¹⁵ *Leg.* II, 8, 19; cfr. K. Morawski, *Modlitwa w starożytnym Rzymie*, w: tegoż autora, *Rzym. Szkice i portrety*, *Kraków* 1924, 283—297.

¹⁶ *Pro Mur.*, 1, 1.

¹⁷ *II Cat.*, 13, 29.

¹⁸ *Fam.* XIV, 71, 2.

Z tekstów modlitewnych na uwagę zasługuje długie zakończenie piątej werrynki¹⁹ oraz ostatnie zdanie pierwszej katylinarki:

„Tu, Iuppiter, qui isdem quibus haec urbs auspiciis es constitutus, quem, Statorem huius urbis atque imperii vere nominamus, a tectis urbis ac moenibus, a vita fortunisque civium arcebis et homines bonorum inimicos, hostes patriae, latrones Italiae, scelerum foedere inter se ac nefaria societate coniunctos, aeternis suppliciis vivos mortuosque mactabis”²⁰.

Wielu badaczy podkreśla u Cyncerona szczeróść jego uczuć i przekonań religijnych²¹. Tak teź, mimo retorycznego charakteru pisma, należałoby określić modlitewny stosunek Marka Tulliusza do bogów.

CICERO'S PRAYER ATTITUDE TOWARDS GODS

Summary

The author tries to qualify an attitude of Cicero towards gods and religion basing on 11 principles drawn from his writings. He finds out that Cicero's piety was not only rethorical but also sincere and deep-rooted.

¹⁹ II *Ver.*, V, 72, 184—189.

²⁰ I *Cat.*, 13, 13.

²¹ Np. M. Bruwaene, *La théologie de Cicéron*, Louvain 1937, 247; W. Görler, *Untersuchungen zu Ciceros Philosophie*, Heidelberg 1974, 144.